

16. Thackeray W. M. The English Humourists of the Eighteenth Century. A Series of Lectures, Delivered in England, Scotland, and the United States of America. – London, 1853. – 322 p. [in English].

Надійшла до редколегії 20.09.18

M. Nazarenko, Cand. of Philology, Ass. Prof.
The Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

RE: SHEVCHENKO AND SWIFT

The paper is devoted to the possible source of Shevchenko's knowledge of Jonathan Swift's phrase quoted in the story 'The Unfortunate' (1855). Shevchenko compared his anti-heroine, a villainous landlady, with "a poisoned rat dying in a hole" and attributed these words to "the author of 'Gulliver's Travels'". Researchers managed to find the source of the quote: Swift's letter to Henry St John Bolingbroke dated March 21, 1729 (but actually 1730). As Shevchenko's knowledge of the foreign literatures (except Polish) depended upon Russian translations, it's obvious that the Swift's letter was quoted in some Russian magazine of 1840s or 1850s. There were at least two texts that Shevchenko could be aware of, and the most probable source was Alexander Druzhinin's paper 'W. Thackeray's lectures on the English Humorists' (1854), an abridgement of W. M. Thackeray's lectures 'The English Humourists of the Eighteenth Century' (1853). Druzhinin combined two Thackeray's fragments into the characteristics of Swift, who was compared with a "gentleman robber" (i.e. Macheath from 'The Beggar's Opera') and, in his own words, with "a poisoned rat". This could be an impulse for the creation of Shevchenko's story, as the landlady mentioned above could be seen as a degraded version of a "noble-born villain".

Key words: Jonathan Swift, William Thackeray, Alexander Druzhinin, poisoned rat.

УДК 821.161.2:82-92:82-4(092)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ПУБЛІЦИСТИЧНО- ЕСЕЇСТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ РОМАНА ОЛІЙНИКА-РАХМАННОГО (ДО СТОРІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО)

В. Погребенник, д-р філол. наук, проф.
НПУ імені М. П. Драгоманова
pohrebennyk@ukr.net

Актуальність статті полягає в дослідженні зв'язків поезії XIX ст., зокрема Т. Шевченка, з ідеєю національної гідності й ідеалом відродження української держави. Метою дослідження є виявити ідейно-естетичні особливості рецепції Р. Олійника мотивів і образів поезії Т. Шевченка націо-

нально-патріотичного спрямування, зокрема фальсифікованих радянським режимом, розкрити літературні координати образу України як антидоту проти малоросійського комплексу. Т. Шевченкові-поету належить унікальний внесок у розвиток державницької нації, її свідомості й національної гідності. Його кращі поезії патріотичного і державницького спрямування становлять потужну духовну зброю у час війни на Сході України. Перспективи дальшого вивчення проблеми – у інтердисциплінарному підході й комплексному осмисленні всього корпусу літературного матеріалу.

Ключові слова: поезія, публіцистика, есеїстика, рецепція, національно-патріотичний пафос, держава.

Означена проблема пов'язана з найважливішими завданнями розвою етноментальності українства, студіями державницького і соборницького спрямування творчості національного генія Т. Шевченка, зокрема рецепцією його життєтворчості на світових обширах у жанрах публіцистики та есеїстики. Значення уроків національної гідності й патріотизму "Кобзаря" годі переоцінити, вони й сьогодні становлять потужну зброю для відсічі ворогові, а його ключові тексти поета на кшталт "Великого льоху" та "Розритої могили" відіграють роль ідейно-естетичних оформлювачів української нації впродовж уже трьох століть. На жаль, у радянський період патріотичні первні творчості Т. Шевченка притлумлювалися й баналізувалися, а його сприйняття незаангажованими заокеанськими дослідниками табуювалося.

Наукове дослідження вказаної шевченкознавчої проблеми на материковій Україні відновилося лише від початку 1990-х рр. із нагромадженням значного фактичного матеріалу та першими спробами його науково-об'єктивного поцінування у книжках і статтях О. Гончара, І. Денисюка, І. Дзюби, Т. Комаринця, Л. Рудницького та ін., передруком раніших монографій Ю. Бойка-Блохина, П. Зайцева й ін. У них, як і сучасному виданні "Шевченківська енциклопедія", розкрито вияви справжнього літературного культу України у несфальшованій творчості Т. Шевченка, ідеалів волі й суверенності Батьківщини тощо. Проте вітчизняній науці досі бракує спеціальних праць, які б на широкому й об'єктивно осмисленому матеріалі, у розмаїтих контекстах, утім на матеріалі публіцистики й есеїстики оцінили вагу громадянської творчості цього типу, зокрема діаспорними дослідниками. До вивчення есеїстично-публіцистичної шевчен-

кіани Р. Олійника (Рахманного) українська наука тільки приступила, поставивши цю проблематику у коло шевченкознавчих досліджень незалежної України. Мова про збірник "Публіцист мислі й серця / На пошану 80-ліття Романа Олійника-Рахманного" (К.: Четверта хвиля, 2000), посібник В. Погребенника "Слово-зброя: Література у творчому набутку Романа Олійника-Рахманного" (К.: Ковчег, 2003), де зібрано й осмислено літературознавчий доробок ученого.

Мету цієї статті становить розкриття у діахронному аспекті ліберативної національно-патріотичної й державницько-соборницької функцій поезії Т. Шевченка в рецепції канадського історика й літературознавця. Отже її завдання складають: дослідження специфіки "олітературених" есеїстом і публіцистом координатів образів України й українців; особливості ідейного змісту та белетризованої форми публіцистично-есеїстичних осмислень Р. Олійником-Рахманним постаті й спадщини Кобзаря, характеру його історизму і внеску у суспільний прогрес, урешті прозорливості художньої історіософії поета-пророка, візіонера й месіаніста; вивчення на прикладі доробку вченого засадничої рецепції Т. Шевченка українською діаспорою Північної Америки другої половини ХХ ст. як антидоту проти синдромів меншевартості та малоросійства тощо.

Подальші перспективи наукового дослідження проблеми пов'язуємо з монографічним і комплексним вивченням індивідуальних внесків письменників-класиків в олітературнення ідеалу Самостійної і Соборної української Держави, демократичної і правової; особливостей рецепції цього ідеалу в різні епохи, у rozmaїтих жанрах і стилях літератури, публіцистики й есеїстики, а також у синтетичних студіях літературних філософії, ейдології і художнього праксису поезії – зокрема Т. Шевченка – як виховника поколінь. Невирішеним питанням залишається також системне вивчення й об'єктивна переоцінка як досягнень, так і недохопів заокеанського шевченкознавства незалежно від його належності до різних таборів. Успішне розв'язання комплексної проблеми рецепції творчості Т. Шевченка можливе при консолідації зусиль теоретиків та істориків літератури, мистецтвознавців, текстологів і джерелознавців тощо та має вестися на комплекс-

ному матеріалі з залученням усього масиву публіцистики й есеїстики, мемуаристики й епістолярію.

Доктор філософії Монреальського університету, лауреат Шевченківської премії Р. Рахманний (Олійник, 1918–2002) значну частину творчого доробку присвятив осягненню внесків українського письменництва у формування гідної державницької нації. У субстанційну плоть публіцистики, есеїстики й історико-літературних студій ученого-полігістора¹ змісто- й формоутворювальним первнем увійшла шевченкіана.

Доктор із 1962 р. Монреальського університету (його дисертацію "Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні, 1919–1939 роки" видано у Києві 1999 р.), лектор із української літератури в авторитетному університеті Мекгіл, Р. Олійник створив цілу низку публіцистичних статей і есеїв, заснованих на матеріалі української літератури передшевченківської, шевченківської і післяшевченківської доби та життєтворчості її чільних творців і насамперед Т. Шевченка.

Репрезентуюче всю глибину духового світу українства Шевченкове геніальне слово без перебільшення зайняло центральну позицію в публіцистичних, есеїстичних, історичних та історико-літературних розвідках, студіях і статтях Р. Рахманного середини – другої половини ХХ ст. Їх зібрано й уміщено у торонтському тритомнику 1987–1991 рр. під назвою "Україна атомного віку. Есеї та статті, 1945–1986" та в київському виданні 1997 р. "Роздуми про Україну. Вибрані есеї та статті, 1945–1990". З жодним іншим автором не вів дослідник такого частотного діалогу-пошуку істини, діалогу-визнання величчю остаточної істини, проречених батьком модерної української нації.

Учений присвячував спеціальні статті Т. Шевченкові, якого вважав українським Месією, пророком Єрмією на тлі нікчемного животіння *"славних прадідів великих правнуків поганих"*. Постійно кореспондував у статтях із Шевченковими багатоцін-

¹Р. Олійник народився на Львівщині у селянській родині, став разом із братами учасником національно-визвольних змагань ОУН, по війні працював як журналіст у Західній Європі та Канаді, поступово зрісши на визначного публіциста й ученого, врешті визнаного і в Україні.

ними поетичними сентенціями, ввиразнюючи цим маєстат кошовних універсальї мислі й слова "незламного патріота". Осмислював його життєвий подвиг, значення для України та дорогу у світ широкий політонального слова Т. Шевченка. Цитував "Кобзаря" строфічно, презентуючи читачам афористичні добірні зерна ліро-епосу і лірики – політично-сатиричні вірші й камерні, родинні поезії, історіософські пророцтва й варіації на мотиви біблійних "малих пророків".

Спектр діалогічних реляцій "Рахманний – Шевченко" вельми широкий: від інтертекстуальних посутніх аплікацій із "Кобзаря" через самобутні і засадничі переосмислення найкошовнішого джерела до піднесення спадщини Т. Шевченка як національного святощу та вселодського скарбу духовості. Учений порушував і актуальні питання пропагування Шевченкової світової величі, піднесення його реального значення для сучасності, зокрема українською громадою в екзилі (стаття "Як відкрити світові Україну?" й ін.).

Як відомо, час лірики – теперішній. Але не менш частотним за зболене аналізування колоніальної авторової сучасності, коли "над дітьми козацькими поганці панують", було в Т. Шевченка, згідно з адекватним баченням канадського дослідника Кобзаря, ширяння думкою в історичному минулому. Тож і залучив Р. Рахманний многоцінні виплоди Шевченкової думи, наприклад, до статті "Правдомовний гомін віків над Києвом".

Її назву, на нашу думку, "підказав" П. Тичина ораторією "Золотий гомін" – поемою про інше, справжнє, свято волі у столиці відновленої держави українського народу. "Навела" на такий заголовок, певне, і сама трибуна – "Гомін України" (назва часопису, звичайно, походить від Тараса Шевченка, а не від Івана Ле). Тут 1982 р. й було вміщено статтю, позовну щодо офіційних радянських ідеологем про 1500-ліття Києва та вічну дружбу "збратаних" російського "великого" й українського народів.

Ім на противагу вже перший цитований катрен,

*Кажуть, бачиш, що все то те
Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу...*

контекстуально напоїв іронічне неприйняття Р. Рахманним партійно-урядових заяв тогочасних московських і київських можновладців, наснаження їх усією силою підспудного та явного Шевченкового сарказму. Публіцист використав символіку іншої – чорної і справжньої – ювілейної дати. А саме страшної руйнації Києва 1482 р. ханом Менглі Гіреєм із намови Івана III, "богобоязненного" царя, який не бажав зміцнення України. По канві Шевченкової глибокосутньої зауваги автор статті розкрив прихований мало не до початку сучасної "гібридної війни" Кремля проти України намір московських "нових Батіїв" перетворити Україну в дике поле, що його Московщина винайме, кому схоче, "на пашу".

Наступна ремінісценція з "Кобзаря" під пером Р. Олійника-історика поєднала дві сторони однієї медалі. Мова про те, що кремлівський експансіонізм невідлучний од звичайнісінького грабіжництва. Бо ж Іван III сподобився-таки від хана золотої чаші зі Святої Софії. Тобто "сталось так, як згодом Шевченко написав" [1, 121], зокрема в ораторії "Кавказ", про "з *пожару* *вкрадений покров...*".

У згаданій студії "Ми – українці Шевченкового роду" цитовані рядки продубльовано в скороченому, проте й ледь подовженому вигляді. Р. Олійник-шевченкознавець цим зацентував: свого часу тільки великий Шевченко сміливо протиставився фальшивій тезі "доброзичливців" про Україну як начебто споконвічну власність росіян (погодінська концепція), які її "піднаймали татарам на пашу і полякам". І в цій відповіді присутнім є мотив грабунку колонізаторів: "*Москалики, що заздріли, то все одчухрали*".

Вину за це, як слушно зазначив учений, Т. Шевченко склав на "*Олексійового друга*" Богдана-Зиновія Хмельницького. Адже несвідомість наслідків Переяславської ради не звільняє гетьмана, в однодумній концепції Т. Шевченка і Р. Рахманного, від відповідальності за них. Звідси походить апелятивна адресація до всіх козацьких правнуків у статті "Крим – брама до волі чи до неволі?". Її автор ствердив: слід по-козацьки захищати Батьківщину, не сподіватися на "союзників" і не віддавати нащадкам історичних ворогів невід'ємних частин власної території. Створення автономної республіки в Криму, як мудро попереджав

Р. Рахманний іще в радянську добу задовго до окупації АРК "зеленими чоловічками", означає створення потенційної серйозної небезпеки для України¹.

Піонерне новаторство автора "Холодного Яру" в поцінуванні правди історії шевченкознавець Р. Олійник добачив і у його гнівній відповіді речникам фальсифікуючого офіціозу. На зразок, наприклад, А. Скальковського, який у джерельній праці "Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст. 1733–1768" (Одеса, 1845) поцінував гайдамаків як буцімто розбишак і злодіїв. Цитуючи "Холодний Яр", твір, у якому Скальковського спростовано по-художньому переконливо (*"Брешиш, людоморе! За святую правду-волю / Розбойник не стане..."*), Роман Рахманний обстоював право українців, подібно до інших націй, вибороти власну "правду, волю". Вона ж, як і сила, згідно з Шевченковим крилатим афоризмом, міститься тільки *"в своїй хаті"* (навіть "сумирніший" П. Куліш дійшов у "Драмованій трилогії" висновку, що дарма їхдесь шукати, "окрім своєї взброєної хати").

Показово: публіцист віддав "селянському королю" (Ю. Липа) – "королеве", потрактувавши Шевченкову сентенцію як "фундамент ідеології та програми всього народовладного українського визвольного націоналізму" [1, 567]. Кобзарева ж відповідь Скальковському стала для Р. Рахманного, що показово у діахронному аспекті, аргументом при гідній відповіді очорнювачам чину вояків УПА – борців за *"святую правду-волю"* ("Кров і чорнило", 1947).

Українську державну "взброєну хату" найбільше поруйнувало взаємне поборювання гетьманів різних, але не так часто власне українських орієнтацій. Оті, як писав Шевченко, взаємні *"войни й військовії свари"*. Ця аксіоматична думка Р. Олійника-історика, покріплена розлогою цитатою з монографії "Руїна" Миколи Костомарова, перейшла зі статті "Три етапи вільної української преси" в есей "Відповідь сердитому молодому сфінксові" ("Сучасність", 1964). Від емоційного сприйняття *"діл*

¹ На жаль, українська влада не дослухалася і до аналогічних застережень молодшого брата Р. Олійника, досвідченого фахівця у військовій сфері Степана Олійника, що засвідчує видана цьогогоріч у Києві збірка його вибраних статей "За свободу і демократію".

батьків наших", над якими Т. Шевченко, студіюючи історію, ридав, як пише Р. Рахманний, і до вартих уваги порад досвідченої людини молоді замість надокучливих дидактичних повчань, – такий рецептивний діапазон осмислення вітчизняного минулого крізь призму "судом" слова Т. Шевченка.

Поетові при згадці про нашу історію тиснулася сльоза. Володимир Винниченко згодом не рекомендував думати про ті ж історичні факти без брому. Проте запитаймо себе: а історію якої країни можна читати без брому? Франції з її різнею катарів і Варфоломійвською нічтю, революційним терором і Вандеєю, Седанською катастрофою і німецькою окупацією? Німеччини з її продажем гессенського гарматного м'яса за океан та знекровленням нації у двох світових війнах? Польщі, яка колись мірялась, як цитує Р. Рахманний поему "Гайдамаки", з *"москалями, / З ордою, з султаном, / З німотою"*, а далі підкопала себе свавіллям "короленят" і жорстким гнобленням козацького народу, була тричі поділена і надовго зникнула з політичної мапи? В історії кожного народу знаходимо свою руїну, але й героїчні пориви, продуктивну працю.

Тим-то й пропонує есеїст у шевченківському дусі першочергово молоді критично вивчати історію, читати, самостійно думати², навчитися "уникати помилок і хиб попереднього покоління" (РПУ, 589), набувати відпорності проти віянь із "чужого поля". Щоби, наприклад, не повторити блуд тих українців із сусідньої Молдови, які, за Р. Рахманним, виявили охоту до ...власної асиміляції. Цитовані – буцімто забуті ними – слова з "Гайдамаків" *"І ви, молдовани, / Тепер вже не пани .../ Братайтеся з нами, / З нами, козаками,... / Будете панами"* засвідчують опритомнюючу щодо національної гідності, солідаризуючу (на засадах рівності народів функцію літературної класики в будівництві й утвердженні суспільного прогресу.

² Саме таким, стимулюючим критичне мислення, є пафос статті Р. Олійника "Чому політичний Тарас Шевченко?", опублікованої в журналі "Визвольний шлях" за 1994 р. (№ 3–4). В ній прагнення нинішньої молоді впрост означені словами Шевченкової "Молитви": *"Любити правду на землі"* та *"друга щирого"*, втішатися *"єдиномислієм"* і *"братолобієм"*.

Шевченко-"баладник" (М. Зеров) посприяв наочності гострого оскарження руїницьких дій предків у есеї Р. Рахманного "Дон Кіхот і Гамлет на горі"). У діалогічній формі "Він" – варіація "сердитого молодого сфінкса" – дещо закинув своїм українським сучасникам. Зокрема, наслідування тих, що "понасипали по всій Україні могилوک, на чужину пішли та й ніхто не згадає..." ([1, 409]: пор. із рядками з баладного вірша "За байраком байрак...": *"Наносили землі / Та й додому пішли, / І ніхто не згадає..."*).

Як бачимо, маємо тут справу з вільною й незвичною інтерпретаційною акцентуацією твору. Лейтмотив-бо у Т. Шевченка інший – найбільшої тяжкості гріха супроти нації. "Він" же наголосив недостатню увагу в екзилі до продовжувачів активного опору Росії, цього "руху національної гідності". Таких, скажімо, як Л. Полтава і багато інших. Шевченко ж, вельми чутливий до різних виявів гніту та непримиренний до рабського сервілізму українців, завдяки своєму "крилатому мистецтву прозирання душ" (С. Цвейг) посприяв Р. Рахманному у виведенні на суд сучасників цієї етноментальної набутої риси задля її подолання.

Без їдкого сарказму, на практично родинно-побутовому рівні Тарас Шевченко автологічно висловив драму краян, утім українських митців прийдешніх поколінь. Ось її універсальна формула: *"Не наша мати (Росія. – В. П.), / А довелося поважати"*. В історико-літературному психологічному "портреті" "Останній рейс глухонімого поета" ця максима спрацювала в Р. Олійника у прикладанні до життєтворчості Олекси Влизька.

Свого часу Шевченко-"журналіст" (ідеться про "Журнал", як він озаглавив свій щоденник) назвав власну історію частиною історії своєї батьківщини. У цьому сенсі історичними слід визнати його ліричні ретро- й інтроспекції засланського періоду. Одна з них, "N.N. ("Мені тринадцятий минало...")", виступила у статті "Коли ще звірі знали українську мову" Р. Рахманного атрибутом іще тих часів, коли "Мова української природи і мова української душі творили одне гармонійне ціле" [1, 19].

Містком для зближення вірша-спогаду, з одного боку, й піднесення гармонійної і щирої архаїки, з другого, є дитяча багата уява, пам'ять дорослого серця автора про високе небо дитинства.

Це ж бо його чаром артизму виестетизував автор на противагу тяжким обставинам свого підліткового життя рядки *"Ягня, здається, веселилось! / І сонце гріло, не пекло!"*. Саме такого типу осердечені спогади, визначивши тріумф гармонії серед екзистенційного хаосу світу, зогрівали душу поета в азійських пісках, додавали сили *"жить в оковах"*, як цитував "Кобзаря" у "Нашій меті" 1963 р. Р. Олійник, на цей раз історик Української греко-католицької церкви. А жити в Шевченка взагалі означало *"і людей любити"*, працювати на їхню користь, замість себелюбно *"гнилою колодою по світу валятись"* (стаття "Виховні аспекти українців Канади і Америки": "Америка", 1981).

Простежуючи наслідок історичного минулого в сучаснім, нерідко у Т. Шевченка фатальний, Р. Рахманний на собі прочув особливу його болісність в екзильному бутті на чужих берегах, удалині від Батьківщини. Так, у пролозі "Не словом єдиним" у порівняльно-життєписних зближеннях "Адам Міцкевич над Сеною" – "Тарас Шевченко над Невою" розкрились аналітичність розуму й белетристичність уяви есеїста. У взаємодії вони відтворили через наведені рядки одного з останніх віршів нашого генія болючу втрату зв'язку часів, а з ним і волі:

*Якось то йдучи уночі
Понад Невою... та, йдучи,
Міркую сам-таки з собою:
– Якби-то, – думаю, – якби
Не похилилися раби...
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат!
Була б сестра! і був би брат!
А то... нема тепер нічого...
Ні Бога навіть, ні півбога.
Псарі з псарятами царять,
А ми, дотепні доїзжачі,
Хортів годуємо та плачем.*

Хоч яке безрадісне і безнадійне це моделювання ланки "якби", та у такій допустовій формі творили найбільші митці. Той же Шевченко у поемі "Іржавець" писав про українців: *"якби були Одностайне стали"* – з гетьманом Мазепою... Чи й І. Франко

у вірші "І досі нам сниться..." з циклу "На старі теми" скрушно мовив: "Якби то над Доном Стали ми рядами...", то відперли би, мовляв, ворожі орди.

От і у Р. Рахманного допустова конструкція доносить доле-носний урок історії: не гасити козацького духу перед вражою потугою, а однастайне на відсіч стати. І навіть програвши, не хилитися рабами, а гадати: як повалити *"осквернені палати"*. Образ-символ царських палат здобув проникливу шевченко-знавчу інтерпретацію Р. Рахманного. Вона гідна введення і практичного узусу в шкільних і університетських підручниках: це втілення "влади, сили й культури панівної нації в умах мільйонів людей, позбавлених основних прав" [1, 4].

Шевченків ізболений розмисел про недавнє минуле чи його сучасність придався публіцисту в контексті осуду імперіалістичних воєн Кремля, як-от афганської. Стаття "Русифікаційний плян до українського двору" ("Свобода", 1979) й однотемна "епітафія" політолога "Думки над могилою українця в російському мундирі" ("Свобода", 1982) закономірно притягли до публіцистичного дискурсу гостроінвективні звинувачення російського імперіялізму в загарбницьких війнах.

Р. Олійник остеріг цими виступами перед небезпекою для України, що криється в історичних зіставленнях подій другої половини ХХ ст. із війнами царату в ХІХ ст., зокрема проти вільнолюбних горців, під облудними гаслами добровільного приєднання-"визволу" та культуртрегерства. Відбитий у "Кавказі" сердечний біль автора за приятелем, українським художником і письменником шотландського походження Яковом де Бальменом, який наклав головою за *"не за Україну, а за її ката"*, визначив паралелізм долі із загиблим у горах Гіндукуша 19-літнім харків'янином. Однак для патріота-моджагеда, як і Яків для котрогось із вояків Гаджи Мурата, юнак із України був тільки російським окупантом.

На перший погляд, Р. Рахманний, як раніше Т. Шевченко, став на антипатріотичну позицію симпатії до ворога наших во-яків. Але для них обох важливішим навіть за долю приятелів чи краян був принцип права всіх уярмлюваних народів збройно захищати волю: Бог, вірили романтики, створив усіх людей

вільними і рівними. А свобода, як писала мадам де Сталь, давніша за деспотію, тож і має більше право стати горою. Як змодельював Р. Рахманний ці імпульси, що водили пером автора "Кавказу", Т. Шевченко був "певен одного: українці, зазнавши болючих втрат у черговій московській імперіялістичній війні, врешті усвідомлять потребу самооборони" [1, 118]. "Відшевченківськи" – в ладі й складі "Кавказу" – публіцист ізмодельював те, що він прочитав як хижу лють "чорнильних чи каламарних душ" (це далекий парафраз рядків із "комедії" "Сон") на святу кров борців: *"сакля очі коле"*, бо *"не нами дана"*.

Належно поціновано висоту морально-етичної позиції Т. Шевченка з його прометеїстським антиколоніальним дискурсом – "апотеозою визвольної боротьби народів Кавказу проти російського загарбництва". У статтях Романа Рахманного "За який світ?", "Думки над могилою українця в російському мундирі", "Березень – місяць двох Тарасів" і "Ми – українці Шевченкового роду" чотири рази – найчастіше у "Роздумах про Україну" – процитовано знаменні слова провіденційної віри у Божий промисел *"Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!.."*.

Канадський публіцист протиставив позиції – Шевченкову та великого російського поета О. Пушкіна, який звернувся до горців таки з великодержавницьких позицій: "Смирись, Кавказ, идет Ермолов!" (царський генерал. – *В.П.*). Цим виявлено велич і моральну красу творчості українського поета. Виведення під світло істини давньої політики кремлівських керманів відстоювати, зокрема українськими руками, великодержавницькі російські інтереси в Європі, Азії, Африці, Латинській Америці органічно вклалося у вогненні рядки "Кобзаря", процитовані статтею "На вавилонських ріках України": *"лягло кістьми людей муштрованих чимало"*.

"Тюрмі народів" Росії та її агресивній політиці, освяченій Російською православною церквою, Р. Рахманний протиставив надію і віру. Вґрунтував її на Шевченковому оптимізмі історіософа. Ніхто-бо *"Не скує душі живої / І слова живого"*, над ними не владні тирані і деспотичні режими. Прометеївський пал живить серце народу-борця та його поета-пророка – і воно *"знову оживає / І сміється знову"*, пориваючи до змагань усе нові генерації Шевченкового роду.

Так автор "Роздумів про Україну" приєднався до історичного пафосу великого попередника. Натхненний фінал доповіді на торонтських Шевченківських урочистостях (див.: 1, 121) підніс потребу у генія *"вчитись так, як треба"* й усією набутою мудрістю твердо й водночас молитовно прирікати: *"Ми віруєм твоїй силі / І слову живому"*. Врешті, несхитно вірити, як провістив Кобзар, – *"Встане Україна / І розвіє тьму неволі!.."*. Зміцнення цієї віри народу небезпідставно поставив публіцист у головну заслугу Шевченкові й у статті "Три аспекти української державності" [2, 248].

Ідейна повнокровність журналістики Р. Олійника виплекана, зокрема, під стягом Шевченкового українського патріотизму. Чинниками цього почуття національної честі у діалогічному двоголоссі "публіцист – поет" виявилися: 1) замилювання неповторною красою рідної землі, гостро-ностальгійно прочутою на чужині (латентна шевченківська символіка вишневих садківі "золотодайних" ланів). Цей останній епітет з відкритого листа "Кров і чорнило", оригінальний і артистичний, зайвий раз виявив художній хист публіциста; 2) деідеалізація образу чужини.

Як наголосив Р. Рахманний у статті "Наше місце в бою за душу свого народу", ще 1845 р. Т. Шевченко остеріг земляків: *"У чужому краю / Не шукайте, не питаєте / Того, що немає / І на небі, а не тільки / На чужому полі"*; 3) усвідомлення слави предків у відстоюванні свободи народу й індивідуума; 4) козацький виклик національній і суспільній біді, породжуючий життєвий активізм постави *"караюсь, мучуся, але не каюсь"* (Р. Рахманний передав його і таким лапідарним ствердженням "Кобзаря": *"На те й лихо, щоб з тим лихом битись"*); 5) цілковита, вживаючи Франкове слово, абнегація (самозречення) в готовності не допустити чергового обудження України со сну *"в огні й окраденою"* злими лукавими людьми. Це страшне поетове віщування прикладене публіцистом, між іншим, до апокаліптичної спадщини Чорнобиля в однойменній статті 1986 р.; 6) несприйняття офіційних фальшивих ідеологем у поцінуванні минулого у й плануванні майбутнього. Наприклад, слов'янофільства російського штибу з чільною ідеєю гуртування слов'ян під скипетром "білого царя". Їй на противагу Т. Шевченко разом

із кирило-мефодіївськими братчиками висунув мрію про те, *"Щоб усі слав'яне стали / Добрими братами"*. Тобто рівними, суверенними і незалежними народами, згідно зі слухним коментарем Р. Рахманного зі статті *"За який світ?"*.

Основними ж виявами високого почуття національної свідомості гідності на лінії *"текст – інтертекст"* в ідейно-художньому біномі *"статті Р. Рахманного – поезії Т. Шевченка"* бачаться: а) суголосна критика чванства *"синів сердешої України"*. Адже не може підставою для нього бути таке: *"Що добре ходите в ярмі, / Ще лучче, як батьки ходили? / Не чваньтесь, з вас деруть ремінь, / А з їх, бувало, й лій топили"*). Зарівно не може бути прийнятою і суспільна пасивність земляків, які, знаючи про кривди України, *"дивились і мовчали / Та мовчки чухали чуби"*, всіяке лицемірство й особливо вислужництво перед ворогом (стаття *"Каламарні душі, чорнилом політі"*); б) тверда свідомість певної і безсумнівної мети (*"За що боролись ми з ляхами, / За що скородили списками / Московські ребра?"*). Вона вирізняла згаданих Олійником-істориком українських вояків УНР, УГА, УПА і визвольного руху 1941–1953 рр.; в) гаряче патріотичне чуття. Цю *"найбільшу Шевченкову заповідь"* (Р. Рахманний) явлено у поетичних текстах *"Чи ми ще зійдемося знову..."*, *"Мені однаково..."*, *"Псалмі 43"* з *"Давидових псалмів"*. Ця заповідь, серцевинна й у низці статей та есеїв *"України атомного віку"*, на багато способів обговорюється, виконує лейтмотивну роль у донесенні думки; і, г), практична діяльність, нехай і позірно дрібна, в себе вдома і в чужині, як *"доказ правдивості безсмертної Шевченкової констатації"* *"Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля. / І неситий не виоре / На дні моря поля"* [3, 504].

Аналіз української дійсності як єднальний фермент тексту й інтертексту набув у відтворенні модусу Російської імперії часів Миколи І Палкіна містких і виразних конотацій. Ремінісценції й алюзії на поезію Т. Шевченка стали вагомим компонентом публіцистичного синтезу Романа Рахманного в розвитку теми. Опосередкований спосіб актуалізації думок поета виявила теоретична студія *"Сучасні критерії українського патріотизму"* (*"Свобода"*, 1978). В її *"портретній"* частині *"Українець ювілейного державницького року"* лист до діда політв'язня В. Мар-

чення подано як інвективу, конгеніальну до "комедії" "Сон". Критичне вістря (як і у статті "Конституція всеросійських водоносів і дроворубів": там само, 1979), спрямоване проти тих, що допомагали знімати на користь Москви останню *"полатану сорочку"* з України.

Сама ж духово дужа постать молодого патріота в моментальній візії публіциста сформувалася "на стику" літературних характеристик. Насамперед Тарасового Яна Гуса (поема "Єретик"), на що вказує порівняння з кедром. Але виростає він у Р. Рахманного не серед поля ливанського, як у Шевченка, а у тій "дикій пустелі" (І. Багрянний), на яку радянська влада перетворила до того самостійну Україну.

Інший приклад – концептуального підхоплення убивчого сарказму "Кавказу" при зображенні "тюрми народів". Сила сатиричного розвінчання не змаліла навіть у конструкції "від супротивного" (стаття "Подвійний подвиг Л. Лук'яненка"). *"Од молдованина до фіна / На всіх языках все мовчить, Бо благоденствує!"* – ця знаменита й знаменна формула, обіграна й у статті Р. Олійника "За який прапор?", розкрила урядово-адміністративно-цензурні причини того всезагального мертвотного "благоденствія" під опресією царів і генсеків. Природа Росії однакова, за висновком політолога Р. Рахманного, "незалежно від змінливості її режимів" [1, 608].

Із цієї причини у вірші "І день іде, і ніч іде..." петербурзький українець колись дивувався, *"чому не йде / Апостол правди і науки"*. Такого типу розмислову реакцію Р. Рахманний в есеї "На вавилонських ріках України" дискусійно не вітав за її пасивну споглядальність, хоча прийняв із огляду на право "знищеного неволею" поета³ на сумовито-філософічну думку. Та й обидва учасники своєрідного діалогу понад часом виступили одностайними в імперативних звертаннях до сучасників протиставитися недолі. Задля цього й Т. Шевченко після заслання

³ Не погоджуємося, що неволя знищила дух Т. Шевченка. Так, серед пісків Азії він утратив фізичне здоров'я. Проте ще дужче здоров'я духове, потужну національну суть виявили його твори, написані після заслання, а також розмова з Г. Честахівським (наведена П. Зайцевим у монографії "Життя Тараса Шевченка") тощо.

закликав українців *"Громадою обух сталить / Та добре вигострить сокиру / Та й заходиться вже будить..."* (фінал есею "Дон Кіхот і Гамлет на горі").

Визнаючи велич Шевченкового заповіту "не для бібліотечних сховищ", друге "Я" автора справедливо пропонує тут як невідкличну доцільність добре "вигострить сокиру" української політичної концепції, по-державницьки і соборницьки гідною. Слова ці, хоча вже п'ятдесятилітньої давності, особливо актуальні в сучасній воюючій Україні, й це зайвий раз доводить: як і літературна, публіцистична класика може не втрачати актуальності.

Для Р. Рахманного шевченківська думка, окрилена віршовим метром, ритмом і мелодикою, стала одним із джерел усвідомлення потреби краян остаточно очиститися від колоніального лепу (*"Умийтеся! Образ Божий Багном не скверните!"*), який знову прагне прищепити в Україні початку ХХІ ст. "руський мір". Ця думка стає імпульсом до самоусвідомлення *"Я не самотній, є зким / В світі жить"*. Таким є плюсороздум про людську і журналістську самотність того, *"хто дивиться на людей душею"* (есеї "Про дві самотності та очі читачів", опублікований "Сучасністю" 1967 р.). А підведено до цього гуманістичного фахового розмислу широким спектром життєписних, і не лише Шевченківських, ілюстрацій до висвітлюваної проблеми самотності.

Власним перекладом восьмивірша універсаліста Й.-В. Гете Р. Олійник задіяв мотив осмислення своєї самоти й І. Франком. Каменярь, як відомо, поборював її ревним виконанням суспільного обов'язку. Від сердечного ж болю лірик звільнився, виповівши його у "Зів'ялому листі" за допомогою гетевського Вертера: це його німецькими словами І. Франко не порекомендував нікому перемагати самотність свинцевою крапкою в скроню. Ідейно суголосним у публіциста є відсилання до долі Т. Шевченка. Згідно з автентичною психологічною реінтерпретацією Р. Рахманного, Кобзар на засланні чи й у "північній Пальмірі" рятувався від ностальгійної самотності вилітаючими рій за роєм думами, цими "уявними" "розмовами" про славне українське минуле з запорожцями, гетьманами і гайдамаками, які – на крилах його уяви – прилітали з далекої України в його самотню хатину на чужині" [1, 63].

Публіцист адекватно поцінував також Шевченків потяг до філософування. Він дійсно маркує зачини сливе кожної з поем "Кобзаря", для рефлексування відповідним виявився сааме "вільний" побудовою, часто експериментальний романтичний ліро-епос митця. Ось як, наприклад, есеїст відчув і слушно інтерпретував у виступі "Трава ростиме і після нас" ("Свобода", 1976) філософське вдумування Т. Шевченка у вічну загадку життя. Мова, зокрема, про універсалістський нурт думки у рядках *"Все йде, все минає – І краю немає... / Куди ж воно ділось? / Відкіля взялось?..."* [4, 572].

Від усевладдя задумливої резигнації, щему самотності поета-засланця оберігав єдиний, за Томасом Карлайлом, порятунк, найбільший маєток людини – надія. Їй Р. Рахманний присвятив есей "Міркування про надію" ("Молода Україна", 1973). Антидотом від абсурдності буття в неволі постало тут сподівання Т. Шевченка, змодельоване психологічною інтроспекцією, на майбутній відгук в українському *"щирому серці молодому"* поетичних дум його ліричного наратора.

Щироповідальними є інтонації засланця, актуалізовані "Міркуваннями про надію". Осмислюючи силу влади надії у житті невольника, Шевченко – поет, естет і речник краси до меж божественних – увів прозаїзм, що вияскравив нестерпну тяжкість життя без оптимістичного сподівання: *"Як же його у неволі / Жити без надії? / Навчіть мене, люди добрі, / А то одурію"*. Коментар есеїста зглибив принципи дії психічного механізму, що врівноважує протилежні площини свідомості людини й оберігає психіку від заламання. Розкриття функціонуючих чинників цієї дії Р. Рахманний віднайшов у посланні "А.О. Козачковському": *"Так ти, і Україна, / І Дніпро крутоберегий, / І надія, брате, / Не даєте мені Бога / О смерті благати"*.

Шевченкове невмируще слово, щироповідальні обертони "Кобзаря" репрезентовані в есеїстичній статті "Коли ще звірі знали українську мову" ще в одному аспекті. А саме в тому, досліджувати який розпочав буковинський переїмник кобзи Т. Шевченка Ю. Федькович в оповіданні "Кобзар і жовняри". Йдеться про значення Тарасової поезії-пісні для краян на чужині – в цьому разі українських поселенців за океаном. У їхній ре-

цепції "Кобзар" був Новим Заповітом, отією нештучною творчістю, що *"Без каменю, без золота, / Без хитрої мови, а голосна / І правдива, як Господа слово"*. Для Шевченка-автокоментатора його поезія – слово, свідомо поставлене на сторожі коло нащадків, *"отих рабів малих німих"* [3, 159] як дієва єднальна сила. Першим же розділом другого тому "України атомного віку", по-шевченківськи названим "Слово на сторожі", автор увів тему обов'язку українського слова щодо борців за волю Батьківщини.

Публіцистичний виклад Р. Рахманного заснований на вартісній ідеї високого гатунку про довічну універсальну актуальність щирого слова поета-пророка. Тому так природно навіть особисті зв'язання Шевченка (есеї "На вавилонських ріках України") накладаються на екзистенціали буття української нації. У тому числі скрайні: так, емоційний стан *"Життя не хочеться на світі, / А сам мусиш жити"*, що був зумовлений упослідженістю українства в ХІХ ст., органічно пролонгований у ХХ. Сталося це за допомогою введень від автора на кшталт "Добре знав цю ситуацію Тарас Шевченко, коли писав на засланні...".

Полярний – заповітний для митця – настрій *"Хоч доведеться розп'ястись, / А я таки мережать буду / Тихенько білії листи"* передано в перебігу внутрішньої боротьби заслання. Емоція склала вияв невгнutoї вірності собі й відданості Україні, яку ніхто не рятує, а *"козачество гине"*. Письмо Р. Рахманного дефінітивно рішуче в окресленні життєвого й творчого виклику Кобзаря: "Цілій царсько-російській імперії... Шевченко, перебуваючи на березі своєї психологічної "вавилонської річки", протиставив свою рішучість жити й діяти по своїй волі та обороняючи своє творче "я" власним розумом, власним словом" [1, 270].

Слушно наголошено тут нечисленність в історії людства таких відповідей деспотам. Для підкреслення питомих внутрішніх підвалин шевченківської відповіді цілковито переосмислено та прикладено до особи автора рядок "Кавказу": "Шевченкова база була інша – не позичена і ніким не дана" (виділення наше. – В. П.; [1, 475]). Позбавлений саркастичного звучання, цей поетів образ виявився придатним і для характеристики цінності української преси вільного світу: *"воно не прошене, не дане"*.

Тонке обігрування слова-зброї Т. Шевченка та патріотичної його думки показове для відкритого листа Р. Олійника до літераторів УРСР "За гідну українську державу" анафоричністю серцевинного *"Мені однаково, чи буду / Я жити в Україні, чи ні..."*. Спершу ремінісценція постала як новочасна клятва Горацийів на вірність Батьківщині. Також і як присяга власна, олійниківська, – своїй державі. Нею для публіциста залишилась УНР, громадянином якої він був і вірність якій через роки зберіг у душі. Мотто *"Мені однаково"* знов і знов виникає та множиться, шрифтом уже не завжди виділяючись. У межах сповідальної наростаючої градації ця анафора поступово розкриває індивідуальність автора, його іпостась шевченківської "духової" людини з заповітною мрією про ідеальну українську державу.

Тож пізнішому мовцеві однаково, наприклад, чи збагнуть його думки і почуття тодішні київські правлячі кола УРСР, яких не муляло московське ярмо. Йому однаково, яку саме політичну структуру матиме українська держава – аби була вона гідною. Навіть байдуже, міг би він у ній побувати чи ні. Коли ні, то достатньою була б сама свідомість її існування у формах, обраних її народом. Та не однакові йому, множив критичну масу патріотичних незгод публіцист, численні свідчення другорядності українців у ССРСР. Не індиферентне йому і постійне таврування владою кожного прояву національної свідомості як прояву "буржуазного націоналізму". Нестерпною для нього є: думка про півстолітню фізичну ліквідацію українських діячів червоною владою; неповага київського уряду до власної республіки, її конституції, холуйство перед Кремлем; колоніальна дійсність України, обсадженої ренегатами – рабами рабів.

Таким чином, цю щирі публікацію пронизано не тільки патріотичними струмами вірша *"Мені однаково..."* Шевченка, а й виразом власних послідовних і дорогих переконань автора. Конструктивна її ідея та пафос можуть бути визначені як публіцистичний концепт гуртування "материкових" і екзильних братів-українців навколо ідеалу вільної державницької нації. Та брутальна кампанія, що виникла в підрадянській пресі проти відкритого листа "За гідну українську державу" та особи Р. Олійника, довела: режим зрозумів небезпеку і впливовість таких закликів.

Візіонерська природа поезії Т. Шевченка найкраще надавалася Р. Рахманному для уявлення зв'язків "минуле – майбутнє", для розкриття віщого дару Кобзаря. Так, апокаліптична спадщина Чорнобиля (див.: 3, 331), мовляв, справдила віщування *"Україну злії люде / Присплять, лукаві, і в огні / Її, окраденую, збудять..."*. Хист передбачати прийдешнє неначе передався від поета – публіцисту. Зокрема, всього через кілька років історія довела слушність прогностично зірких слів автора *"На вавилонських ріках України"* у передбаченні слідом за Т. Шевченком краху нового Вавилону – на цей раз радянського.

Стаття розкрила страх ворога перед наближенням тієї хвилини, коли збуджений український народ *"розтрощить трон, порве порфиру"* советоросійської імперії. Натхненними Шевченковими рядками вірша-пророцтва *"Бували війни й військові свари..."*, до речі, ще політемігрант М. Драгоманов відкривав жевневський збірник *"Громада"*, нелегально поширюваний у царській Росії. Публіцист же Рахманний розкрився зірким інтерпретатором поетових романтичних кодів, самотутньо приклав їх до рідного народу. Адже це він у літературознавчому дешифруванні – той *"козак безверхий"*. Безверхий, оскільки окупанти йому постійно стинали *"верх"* (див.: 1, 297). А коли так, то доцільніше діяти, зрозуміли ті ж В. Марченко і В. Стус, бо інакше збудеться моторошне віщування: *"Погибнеш, згинеш, Україно, / Не стане сліду на землі..."*.

Поряд із виявами розсосередження художніх *"шевченкізмів"* в есеїстиці Р. Рахманного діє закон їх концентрації та своєрідного тлумачення семантичних значень. Мовимо насамперед про есеї *"Березень – місяць двох Тарасів"*, *"Ми – українці Шевченкового роду"*, *"Український псалом 1988 року"*, а також про *"меморат"* *"Їхнім подвигам віддаймо їхні імена"*. Перший із цих виступів друком переріс межі відгуку з календарної нагоди. Тим більш свіжий він для *"широких мас"*, вихованих на радянських офіційних відзначеннях Шевченка, – помпезних свят, що виходили з глибинної національної суті Тарасових ества й ідейної спадщини. Есеїст відштовхнувся від містичної близькості дат 9-го і 10-го березня (дні народжень) і 5-го березня – дня, коли в борні з тим же ворогом України загинув Т. Чупринка-Шухевич.

Зіставлення дат допомогло зрозуміти внесок двох постатей, нехай і неспівмірних, у зростання українського народу. І дійсно, шевченкознавча частина статті, цінна сама по собі, стала ще більш опуклою та зримо рельєфною в розкритті для українських читачів масштабу чину двох Тарасів.

Тарас Шевченко, як одразу постулював автор, своєю поезією зорієнтував українців до консолідованого збройного змагання за самовизначення, за народовладну рідну державу. Своєю життєтворчістю він підніс на новий, вищий, щабел, їхню національну свідомість. Цим зрушив їх до вищого існування, став духовим батьком українства, месією митців, учених і політиків, апостолів його правди. Впроваджувачем же його заповітів у дійсність став, мовляв, генерал Чупринка. Від Кобзаря він за-своїв, як доречно використав есеїст-шевченкознавець рядки поеми "Іржавець", державницьке й дипломатичне вміння віднаходити спільну мову з *"хвастовським полковником"* (Палієм, у цьому контексті потенційним спільником, – можливо, тим, який, вийшовши з партії чи комсомолу, має стати, за І. Багряним, будівником української держави).

Метою ж українців, за Р. Олійником, було супроти Москви й Берліну *"одностайне стати"* й не повторити полтавської трагедії братовбивчого протистояння. Подвиг Шевченка увів український народ у європейський концерт самостійних націй. А військові звершення Чупринки та його вояків (цілковитих антиподів попередніх здобичників в історії Батьківщини, охочих *"люльки з пожару запалити"*⁴), довели світові дієвість Шевченкової націотворчої науки.

Цікаво, до речі, що й перше звертання до поеми "Іржавець" у статті "День збройної України" ("Українська Думка", 1983) природно сполучило репродукований Шевченківський мотив пошанівку козаків до чудотворної ікони Пречистої з мотивом гідності оборонців української державної незалежності. Проте в щойно названому виступі тему було вперше переосмислено

⁴ Тут, звісно, не маються на увазі козаки з поеми "Гамалія" – визволителі українських бранців, що пісню про туркеню опосередковано висловлюють ідеал міцної хати-держави на помості, потужного війська на чолі з досвідченими "башами" й не розікраденої державної скарбниці.

по-новому, підпорядковано маріологічному аспекту розкриття історичної традиції українських вояків віддаватися під пресвітлий омофор Божої Матері як своєї покровительки.

Університетський професорський досвід Р. Рахманного допоміг сформуванню аргументовану відповідь на запитання про головну заповідь "Кобзаря". Її він прочув у знаменній пораді з "казематної" медитації "Чи ми ще зійдемося знову?": *"Свою Україну любіть, / Любіть її... Во время люте, / В ostatню тяжкую минуту / За неї Господа моліть..."*. Літературознавчий коментар (див.: 1, 546) до цитованих рядків оприявнив Шевченків заклик віддати всю любов Україні. Її при цьому потлумачено широко – як сукупність людей і вартостей, сформованих упродовж тисячоліть на українській етнічній території між Попрадом і Кубанню. Ця любов особливо необхідна *"во время люте"* й до *"останньої тяжкої минути"* кожного українця.

Найбільша Шевченкова заповідь передбачила, за Р. Рахманним, і намагання жити та діяти відповідно до неї та на основі етноконсолідувочої солідарності. Коли для окреслення життя та творчості Т. Шевченка було віднайдено значущий образ-символ огняного стовпа, що вказував гебреям напрям до землі обітваної, а його послідовників Івана Франка й Лесю Українку засоційовано з постаттю Шевченка як Мойсея української нації, то персоналію Т. Чупринки публіцист осмислив найвидатнішим із організаторів того руху до волі.

Завершальну частину есею названо всупереч відомому романсу "Коли розлучаються двоє". У ньому піднесено значення жінки – далеко не тільки "забутої тіні" української історії згідно з роллю, відіграною в ній. Зіставлення переводиться у площину протиставлення: на відміну від Т. Чупринки, доля не ущасливила Т. Шевченка – цього "найбільшого оборонця прав жіноцтва" (Р. Рахманний), творця справжнього культу дівчини, жінки-матері включно з його харизматичним і пасіонарним виявами ("Наймичка", "Марія"), – подружнім співжиттям із *"другом щирим"*. Воно високо номіноване *"сердечним раєм"* у триптихові "Молитва", де поет просить воздати всім за заслугами (царям – кайданами) чи за потребами. Роботящим рукам – дати силу. Українцям – братолюбіє і єдиномисліє. Собі ж поет благає

в Господа любови. Та життя навело Т. Шевченка, згідно з вірогідним психоаналізом автора, й на розуміння того, що самотньому бранцеві пережити заслання легше: він не засмучує нікого, бо не має рідних.

Досконало знаючи "Кобзаря", есеїст проілюстрував вищесказане посланням до М. Костомарова з "казематного" циклу. Воно, як відомо, побудоване на дійсному факті: арештованого "братчика" Миколу під час етапування перестріла мати. Побачене вразило поета: *"Чорніше чорної землі, / Іде, з хреста неначе знята"*. Його відчуття полегші від власної самотності вилилось у рядки "великої правди" (Р. Рахманний): *"Молюся! Господи, молюсь! / Хвалить тебе не перестану! / Що я ні з ким не поділю / Мою тюрму, мої кайдани!"*. Так доля двох Тарасів стала для автора некалендарним приводом з'ясувати, що таке відданість обов'язку і справжня любов, утім аж "поза межами особистого болю" (інтертекстуальний образ відсилає до заголовку, ймовірно, повісті О. Турянського "Поза межами болю", що постала з автопсії).

Визнання заслуг українського жіноцтва й особливо матерів – таким є засновок публіцистичної статті Р. Олійника "Їхнім подвигам віддаймо їхні імена" ("Поступ", 1989), присвяченої Дню матері. Автор цілком слушно підкреслив особливу роль Олени Пчілки в житті Лесі Українки, Марії Кульчицької – у життєпису І. Франка, "благословенної в жонах" Катерини Бойко – в долі Т. Шевченка. Пісні останньої сформулювали, акцентував Р. Рахманний, естетичне чуття майбутнього поета. Без цього впливу він, імовірно, *"умер би орючи на ниві"* й не збувся як геній. Рання розлука назавжди матері й сина не знівелювала тяглих благотворних наслідків дев'ятирічного їх сердечного співжиття.

Пізніше поет і засланець, уже визнаним рідною нацією найбільшим із творців, її постать обезсмертив. Текстуальним доказом цьому виступають цитовані публіцистом рядки – від *"...співала, / Свою нудьгу переливала / В свою дитину"* до *"...молила, / Щоб доля добрая любила / Її дитину"*. Виступаючи проникливим біографом-дослідником, Р. Рахманний потлумачив меморативний вірш "І виріс я на чужині..." як довершений зразок жанру словесного пам'ятника – світлій пам'яті Катерини Бойко.

Дещо осібно стоїть у шевченкіані Р. Рахманного "Український псалом 1988 року". І вирізняє цей есеї як сам використаний

художній матеріал, так і характер та напрям його опрацювання. В зачині – епіграф із 43-го Давидового псалма в шевченківській інтерпретації *"Боже, нашими ушима / Чули твою славу, / І діди нам розказують..."*. Початок, розбудований есеїстом у жанрово-стильовому ключі "немолитовної молитви", утілив мотив Господнього маєстату. Поступово в тексті генералізуються і міцніють оскаржувальні інтонації, близькі до шевченківських.

У Р. Рахманного вони зумовлені протестом проти віддання українських людей на поталу *"ворогам проклятим"*. Але виявом вищої Божої ласки тлумачиться послання українцям сонму пророків на чолі з архистратигом Т. Шевченком, численного воїнства духа. Емфатична тональність виступу, збурена трагічною дійсністю ХХ ст., увібрала і "благальні" компоненти Шевченкового псалма. Вони зумовили особливий темпоритм і стиль нарації – *"Не молимося чужим богам, / А Тебе благаєм..."*: *"...поможи нам, ізбави нас / Вражої наруги"*. Словами "псалмопівця Давида і нашого пророка Тараса" проречене заповітне бажання-благання:

*Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу!..*

Визнання божественного провіденціалізму не суперечить, згідно з есеїстом, Шевченковій ідеї всенародного бойового зриву у борні проти деспота на противагу пасивності: *"Смирилася душа наша, / Життя тяжко в оковах! / Встань же, Боже, помози нам / Встать на ката знову!"*. Це прочитання відповідає джерелу, що характеризує й принагідне лапідарне його осмислення публіцистом у статті "Східноєвропейська революція і ми" (1968). Тут автор, мисленнєво відсилаючи до того ж 43 псалма в інтерпретації Т. Шевченка, прирівняв космополітичні псевдоуніверсалізми до "ворогів нових", що виступають згубою для незагартованих українських душ: *"Розкрадають, як овець, нас / І жеруть!..."*.

Есей "Ми – українці Шевченкового роду" Р. Рахманний нестрого атрибутував як "розмову" з найбільшим українським поетом задля "зміцнення своїх політичних переконань" та з метою "ще більше наснажитись його національною відпорністю".

На користь цього заміру говорить, зокрема, усвідомлена наратором генеза наших дідів і батьків від Шевченкової "державницької школи". Сторінки "Кобзаря", згідно з образним порівнянням есеїста, – її цеглинки. Тому спілкування розумом і серцем із цією Книгою Книг здатне незмірно поглибити українське розуміння національної честі й гідності.

Фактологічно коректними і вмотивовано високостильними є дефінітивні окреслення постаті Шевченка як поета-пророка України і державницького мислителя. З глибини емоційного пережиття в есеїста проривається внутрішня рима: "багатьма талантами *"опромінений"*, ласкою Божою в серце зраниений, болем і гнівом народу зроджений та власною волею зформований" [1, 565–566]. Усім великодержавним "цеховим скализубам" на чолі з "неістовим Віссаріоном", заангажованим знищити українську красну словесність як зайву і непотрібну в Росії (процеси ці тривають і у ХХІ ст.), – Т. Шевченко мужньо заявив про свідоме прийняття хреста "мужицького" поета: *"Буде з мене, поки живу, / І "мертвого" слова"*. Тобто у візії шевченкознавця сміливість та національний радикалізм сполучилися у митця з надзвичайним хистом, який не знав "учнівського" періоду.

Адекватно оцінив Р. Рахманний шевченківські публікації в альманасі "Ластівка"⁵ і перший "Кобзар" як такі, що вивели автора в число чільних літераторів Європи. Будитель рідної нації, він об'єднав українців в одну сім'ю, дав повноцінний літературний статус мові, незмірно підніс письменство. Шевченкові поеми і "дрібні вірші-перлини" відновили історичну пам'ять українства про державницьку славу предків. Але й навчили, додамо до цих присутніх характеристик, критично ставитися до деяких історичних міфів і діячів минулого, – про це есеїст мовить у третій частині свого твору.

Головне ж, Т. Шевченко створив національний "компут" (ще козаки цією лексемою номінували свій повний склад реєстровців, передавши нащадкам однокореневе слово "комп'ютер"). Маємо на увазі – дав розуміння нації як культурно-історичної

⁵ "Ластівку" в есеї неточно названо журналом. Але російська цензура не дозволила Є. Гребінці видавати журнал, зібрані твори він умістив у разовому альманасі.

спільноти і мертвих, і живих (і "напівживих громадян найсувереннішої республіки", згідно з іронічним доповненням з "Повісті про Гусака-Невмираку" Р. Олійника), і ненароджених українців як на рідній землі, так і поза нею суших. А ще саме Т. Шевченко, на його тверде переконання, вказав оті "шляхи віковії", якими простуватиме нація ген далеко від свого полону неволі, що виявила, наприклад, Революція гідності, коли Т. Шевченко був на майдані зі своїм людом.

Есеїст мав рацію, коли назвав автора "Неофітів" тим першим мислителем із українців, який розкрив тоталітарну природу "лукавої споруди" імперії Романових. Так, у знаменитій "картині генерального мордобиття" (І. Франко) "комедії" "Сон" Т. Шевченко розкрився цілком подібно до іншого європейця високої культури – французького мандрівника Росією маркиза де Кюстіна. З усією художньою яскравістю та вбивчою силою політичної сатири поет розвінчав російську ієрархію рабства нижчого проти вищого, сваволю самодержавного п'ястука як етологічної підвалини імперії самодержавного двоголового орла.

Не ліберальним її реформатором, а переконаним противником-борцем, який вірив у дочасність існування тиранічного царату, виявився Кобзар, який прозирає шляхи його знесення та до свого скону твердо йшов ними. Така рецепція постаті Т. Шевченка есеїстом – ізнов автентична. Іпостась ж борця доповнена не менш важливою конструктивно-будівничою державницькою парадигмою: "Шевченкова віра у самостійну Україну ґрунтувалася на солідарності й любові усіх прошарків рідного суспільства та на взаємоповазі й людяності в міжнаціональних стосунках" [1, 567].

Уже не вселюдським, а національним пророком, як цікаво мислив і формулював Р. Рахманний, Шевченко уклав своєрідну угоду з рідним народом і Богом. Есеїст виявився на висоті науково точного розуміння та інтерпретації знаменитого "Заповіту", зокрема контрверсійно тлумачених вченими рядків "...а до того / Я не знаю Бога"⁶. Адже шевченкознавець обстоював (як того

⁶ Кільцеве обрамлення статті "А до того – я не знаю "людства" по-своєму модифікує крилаті слова: доки українці не стануть сувереном своєї долі, доти слід забути за спокійні дебати про вселюдські справи.

ж року і проф. Л. Рудницький у своїй глибокій літературознавчій студії, вміщеній в ювілейному часописі "Сучасність") найбільш правильне розуміння цієї частини твору.

Воно полягає ось у чому: душа поетова, мовляв, витатиме над Україною до часу, коли боротьба за її визволення не завершиться перемогою, а Дніпро не понесе у море кров ворожу. Тільки тоді він перерве епітимію самовідлучення (Л. Рудницький ужив на означення екстраординарного стану англійське означення selfdetachment), скористається правом стати на суд перед Божим престолом і полине *"До самого Бога / Молитися"*. Таке зобов'язання добровільно довгого невпокоєння – чергове, після "Кавказу", втілення релігійного мотиву посмертного життя у поезії митця, християнсько-містичне відображення особливого етизму Т. Шевченка. Як дійшов посутнього висновку есеїст, "більш ідейне самовідречення ледве чи знайдеться десь у світовій літературі або в історії християнського людства" [1, 568].

Людина палкої віри і поет ревного релігійного чуття – аж до оскаржень найвищого зверхника у світовому лихові, – Т. Шевченко ще в "Кавказі" виявив палку віру в Боже протегування борців за свободу. В 43-му псалмі він піднісся до верховин пафосу, прохаючи Бога морально підтримати їх у борні проти ката. Згідно з актуалізацією есеїста, словами Давида поет домагався "Божої справедливості для праведної української визвольної справи" [1, 569]. Заповіти Т. Шевченка, пронесені патріотами в ХХ ст., стверджував публіцист, утілилися в: універсалах УНР; чині борців 10-х – 30-х рр.; відновленні української державності 1941 р.; змагові УПА та в русі політичного опору в тоталітарному СССР.

Дуже часто есеїст використовував Шевченкові образи як найвагоміші з аргументів, своєрідні злитки золотих думок, емоцій і переживань непідробної щирості, що надали Тарасовій вікопомній творчості характеру "Нового Заповіту" (Д. Павличко) українцям і всьому людству. В умілому і знаючому орудуванні Р. Рахманного первні національних святощів і звичаєвих цінностей постали крізь призму "Кобзаря" в усьому розмаїтті й функціональній тягlostі, примножилися політичною прозорливістю самого публіциста. Врешті, злютувалися з його далеко-

сяглою творчою метою акумулювати патріотичну енергію українства обабіч залізної завіси, продовжити в атомну добу шевченківське протистояння "анахронізові й загумінковості недоукраїнства" (І. Дзюба).

Приспана лихими владарями й обуджена в огні, Україна досі окрадена з повновладдя рідної мови й престижної нею освіти навіть на підконтрольній частині, окрадена зі здоров'я духового й фізичного своїх дітей. Тим-то дороговказом для нас залишаються, констатуємо слідом за Р. Рахманним, ідеї великого Вчителя й справедливого Судді Т. Шевченка. Це ж бо він у візії публіциста – той пророк, настрій очікування якого, поєднаний із подивом, символічно передав сам великий Тарас: *"...чому не йде Апостол правди і науки"* (камертон статті "Нам кожному бути сторожем брата свого"). Шевченкова мистецька багатоцінна й непрострунна спадщина промовлятиме до кожної живої душі й у тій ідеальній українській державі майбутнього, про яку мріяли Т. Шевченко, Р. Олійник-Рахманний і багато інших деміургів вільної думки і слова.

Таким чином, призбирані, систематизовані та пересіяні через літературознавче дослідницьке сито осмислення заокеанського публіциста й есеїста осягів життєтворчості Кобзаря переконують у слушності вимогливим "судом Шевченка" справ і дій його попередників, сучасників і наступників. Мірка ця була, є і буде високою для кожного діяча, уряду чи партії, адже митець – щедрий володар вічного світла істини, носій остаточної правди у справах міжлюдських і вселюдських. Його художній світ, як довела есеїстично-публіцистична рецепція Р. Рахманного життєтворчості генія, – це універсум гуманності, демократизму та патріотизму, жива схованка естетичної краси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рахманний Роман. Роздуми про Україну. Вибрані есеї та статті, 1945–1990 / Роман Рахманний. – К. : Просвіта, 1997. – 684 с.
2. Рахманний Роман. Україна атомного віку. Есеї та статті, 1945–1986: у 3 т. / Роман Рахманний. – Торонто, 1989. – Т. 2. – 629 с.
3. Рахманний Роман. Україна атомного віку Есеї та статті, 1945–1986: у 3 т. / Роман Рахманний. – Торонто, 1991. – Т. 3. – 597 с.
4. Рахманний Роман. Україна атомного віку Есеї та статті, 1945–1986: у 3 т. / Роман Рахманний. – Торонто, 1987. – Т. 1. – 546 с.

REFERENCES

1. Rachmannyy, R. (1997). *Rozdumy pro Ukrajinu. Vybrani statti ta eseji, 1945–1990* [Reflections on Ukraine. Selected essays and articles, 1945–1990] – K.: Prosvita [in Ukrainian].
2. Rachmannyy, R. (1989). *Ukrajina atomnoho viku. Esejstatti, 1945–1986* [Ukraine atomic age. Essays and articles, 1945–1986]. (Vol. 2). – Toronto [in Ukrainian].
3. Rachmannyy, R. (1991). *Ukrajina atomnoho viku. Esejstatti, 1945–1986* [Ukraine atomic age. Essays and articles, 1945–1986]. (Vol. 3). – Toronto [in Ukrainian].
4. Rachmannyy, R. (1987). *Ukrajina atomnoho viku. Esejstatti, 1945–1986* [Ukraine atomic age. Essays and articles, 1945–1986]. (Vol. 1). – Toronto [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 17.05.18

V. Pogrebenyuk, Dr. of Philology, Prof.
National Pedagogical Dragomanov University

TARAS SHEVCHENKO IN ROMAN OLIYNYK-RACHMANNYY'S PUBLICISTICS AND ESSAYISTICS RECEPTION

The Volodymyr Pohrebennyk article "Taras Shevchenko in Roman Oliynyk-Rachmannyy's publicistics and essayistics reception" is dedicated to study combined the variety of connections between Ukrainian Poetry, particularly T. Shevchenko's, and the national idea, the ideal of Ukrainian independent State's rebird, to clarification of the patriotic pathos as a modeling factor of national genius poetic system. The aim of this study is to describe T. Shevchenko's literature contribution to the development of the Ukrainian national political ideas and people's dignity according to R. Rachmannyy's reception. The study is scholarly proposition to identify the ideas and aesthetic features of the writer's Ukrainian new Literature processing of motives, images, symbols, etc. national-patriotic, specifically pro-State character as a spiritual dimension epoch of the pre-war struggle for our Freedom and Independence. The article discovers the main Poetry tendencies and patterns of development of scientific thought which changed from discussion around the issue of belonging to certain the Ukrainian pro-State literature of such nation writers, as T. Shevchenko and some other national poets of XIX-th – XX-th cc. Provided are the results of R. Rachmannyy's analysis of the specific realization of the great idea of free Ukrainian democratic Homeland in the national poetry heritage of the prominent writer and Ukrainian dissident. In the research by this author the system of poetic significances of Shevchenko's poetry, which are revealed at the explicite and implicate levels of realization, is classified. In the article constants of genesis-typological structure of "Kobzar" poetic text's reality(literary, philosophical, political, historical sources, legendary components) are revealed and considered, basing on the principles biographical, system and culture-historical methods. Contemporary literary studies' instruments are applied and the modifications of the national-patriotic ideas pro own State character in T. Shevchenko's classic heritage. As a result of the research, the study highlights the role which different techniques (from lyrics to satirical) plays in the poet's

dialogue his Motherhood and its people about Ukrainian historical life and contemporary reality. The significance of the classical author's contribution to the development of Ukrainian pro-State nation, presented in R. Rachmannyy's pointe of view? is also characterized there. The perspectives of next exploring this problem consists in using interdisciplinary studies and complex analysing all corps literary matherial.

Keywords: Poetry, Publicistics, Essayistics, national-patriotic pathos, reception, State.

УДК 821.512.161

І. Прушковська, д-р філол. наук, доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
irademir@mail.ru

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ТУРЕЧЧИНИ

Присвячено дослідженню функціонування образу й творчості Тараса Шевченка в культурному просторі Туреччини. Формування цілісної картини сприйняття турецьким суспільством духу української нації зумовлює мету пропонованої розвідки, представлення історичного й сучасного зрізу українсько-турецьких літературних взаємин, здійснення перекладацького аналізу турецькомовного "Кобзаря" визначають завдання розвідки. У статті визначено, що знайомство турецького суспільства із постаттю Тараса Шевченка лише набирає обертів, творчість Великого Кобзаря сприймається в Туреччині як складник духовного єства українського народу, відбувається поступове розкриття феномену Великого сина України, наголошується на значенні Шевченка-поета в турецькому соціокультурному просторі, констатується відсутність у ньому образу Шевченка-митця.

Ключові слова: Тарас Шевченко, турецький культурний простір, переклад, реценція, діалог.

...Він дав мені своє перо.
Назим Хікмет

В українському літературознавстві шлях Шевченка до інших народів турботливо досліджується з різних поглядів та методологій, адже сьогодення неможливо уявити без спілкування культур. Передумовами такого спілкування є насамперед досягнення "спільності" мови, максималізації діалогу через культурний та